

FENÒMENS EVOLUTIUS I D'ÚS ORAL DEL CATALÀ DES DE LA FINESTRA PSICOLINGÜÍSTICA DE L'ADQUISICIÓ BILINGÜE

1. INTRODUCCIÓ

1.1 *Funció del marcatge en l'adquisició simultània de dues llengües*

Les criatures exposades a dos sistemes lingüístics arriben a tenir dues competències lingüístiques autònomes. Estudis sobre l'adquisició bilingüe (Paradis & Genesee 1996) han proposat que els dos sistemes en desenvolupament, tot i ser autònoms, poden entrar en interacció, que es manifestaria per la influència d'una de les dues llengües sobre l'altra, i que podria donar lloc a acceleració o a retard d'una de les llengües o a interferència. A l'edat infantil la interacció entre les dues llengües està en gran part condicionada pel marcatge dels fenòmens que la criatura ha d'adquirir i per la freqüència d'aparició dels dits fenòmens en cada una de les llengües. La importància del marcatge per a les primeres etapes de l'adquisició s'ha tornat a posar de relleu avui en dia dins la Teoria de l'Optimitat. Segons aquesta teoria, en l'estat inicial les Restriccions de Marcatge dominen totes les altres Restriccions, fonamentalment les de Fidelitat. Vol dir que als començaments de l'adquisició d'una llengua tindran més pes els principis universals de marcatge que la reproducció fidel de les formes de la llengua. Per exemple, sabem que hi ha una constricció que limita els mots fonològics a ocupar un sol peu mètric (p.e. un troqueu de dues síl·labes). La criatura que escolta la paraula *sabata* [səβatə] al començament tendirà a dir [¹pata], perquè la síl·laba inicial no es pot encabir dins el peu trocaic i quedarà sense produir. Més endavant la criatura serà fidel al nombre de síl·labes del mot i dirà p.e. [pa¹pata]; aquesta forma, però, no és fidel als segments que constitueixen el mot, degut al fet que en les primeres etapes els segments dels mots adults tendeixen a ser substituïts per segments poc marcats, com ara *p*, i el nombre de punts d'articulació del mot se sol restringir també.

A continuació veurem alguns exemples de com la noció de marcatge pot influenciar el desenvolupament de les llengües de la criatura bilingüe i determinar la direcció

de la interacció. L'avantatge de considerar el desenvolupament de dues llengües en un mateix individu és que les variables individuals no influiran sobre el desenvolupament de cada una de les llengües de manera diferent, depenent dels individus que les aprenen (DeHouwer 1990). A més, és important considerar els primers estadis de l'adquisició bilingüe, quan les criatures són encara molt petites, per a poder determinar el tipus d'influència que s'exerceix entre llengües en contacte, perquè això ens permetrà veure el desenvolupament de les llengües i la interacció que es manifesta entre elles de manera que podríem considerar *pura*, en el sentit que les variables que influeixen sobre el procés són psicolingüístiques; no hi ha variables com el prestigi d'una de les llengües, de la variant urbana sobre la rural, el menyspreu del dialecte o de certs dialectes, la influència de l'escola, de la llengua escrita o dels estudis, etc. Considerarem l'aprenentatge simultani d'alguns fenòmens fonològics del castellà i l'alemany en contacte. Concretament, ens referirem a aspectes segmentals, com l'espírantització en castellà, a aspectes que rauen entre el segment i la prosòdia, com ara l'adquisició dels sistemes vocàlics, especialment de les vocals llargues i de la vocal neutra (*schwa*) en alemany. També veurem com es desenvolupen certs aspectes fonamentalment prosòdics, com ara les estructures prosòdiques complexes i les consonants que constitueixen codex sil·làbiques.

2. ESTUDIS BILINGÜES

Les dades en les quals es basa la primera part d'aquest estudi provenen de diversos projectes duts a terme a la Universitat d'Hamburg sota la meua direcció. Concretament, es tracta del projecte PEDSES (1987-89), que consistí en tres estudis longitudinals d'adquisició simultània de l'alemany i el castellà, Robert, Stefan i Irene; el projecte PAIDUS (1989-93), que consistí en cinc estudis monolingües d'adquisició de l'alemany, Bernd, Britta, Marion, Johannes, Thomas, i de quatre estudis monolingües d'adquisició del castellà, José, Juan, María, Miguel, ambdós en contextos monolingües. El projecte bilingüe actual, TP E3 (1999-05) conté quatre estudis d'adquisició bilingüe simultània de l'alemany i el castellà, Jens, Nils, Simon, Miguel.¹ Tots aquests estudis s'iniciaren quan les criatures tenien aproximadament un any, i començaven a produir mots. Els enregistraments es feien a casa de les criatures, en un context natural, mentre els entrevistadors jugaven amb la criatura

1. Aprofito l'avinentesa per a agrair a la Deutsche Forschungsgemeinschaft el suport al meu projecte, que pertany al SFB 538 o Centre per a la Recerca del Multilingüisme de la Universitat d'Hamburg, institucions a les quals vull també estendre el meu agraïment.

o li mostraven objectes i imatges. De vegades, la mare o el pare hi eren presents; en el cas dels bilingües sempre separàvem les llengües en enregistraments diferents, és a dir, les sessions es desenvolupaven en un context relativament monolingüe.²

2.1 *Espirantització*

És sabut que en castellà, així com en d'altres llengües de la Península, es dona el fenomen de l'espírantització, el qual consisteix en la producció de consonants oclusives sonores [b, d, g] en posició inicial absoluta i darrere nasal, així com darrere [l] en el cas de [d], i en la producció de fricatives o espírans darrere vocal, [r] i altres consonants fora de les nasals. A la literatura sobre el tema es troben descripcions diverses, tant pel que fa als contextos com a les anàlisis. Per a la nostra anàlisi d'adquisició (Lleó & Rakow 2003) hem tingut en compte fonamentalment el context darrere vocal, que és el menys conflictiu, on la fricativa és obligatòria. Les dades per a l'anàlisi ens les forneixen tres nens monolingües castellans del projecte PAIDUS, José, María i Miguel, i tres nens bilingües del projecte actual, Jens, Nils i Simon. La Fig. 1 mostra l'evolució del percentatge d'espírantització de [b] en posició post-vocàlica, és a dir, de la producció correcta de la fricativa [β] darrera vocal; de totes les espírans hem seleccionat la bilabial, per ser la més freqüentment representada en les dades infantils.

Tal com mostra la Fig. 1, les criatures monolingües produeixen l'espírant correctament des del començament de la fase de producció de mots; ja a l'edat de 1;7-1;9 els percentatges d'espírantització són pel damunt del 80%. Curiosament, entre 1;10 i 2;0 hi ha una petita reducció del percentatge de [β] en favor de l'oclusiva [b]. El fet que aquesta reducció es produeixi després que les criatures hagin arribat a gairebé el 100% de producció espírant indica que no es tracta d'una dificultat fonètica, sinó que possiblement té a veure amb l'organització del sistema fonològic que les criatures han de dur a terme: han de constituir categories fonològiques complexes, consistents en la dualitat d'oclusiva i fricativa, cosa que molt possiblement passa per una fase amb certa inestabilitat i inseguretats. D'altra banda, hem de tenir en compte que des de Jakobson (1941) les fricatives es consideren més marcades que les oclusives, de manera que la categoria que la criatura ha de constituir no és només complexa per la dualitat al·lofònica que conté, sinó també pel fet que un dels al·lofons és un so marcat. Curiosament, les criatures bilingües produeixen menys espírans i els percentatges es redueixen radicalment a partir de 2;7. És a dir,

2. Vegeu Grosjean (1998) per a una relativització d'aquesta noció.

els percentatges de [β] per part de les criatures bilingües comencen tenint una corba similar a la de les monolingües, si bé amb valors relativament més baixos. Però a partir de 2;4-2;6 es redueixen gairebé a zero. Només en el cas de Simon el percentatge torna a pujar cap a 3;1-3;3. En l'estudi que estem continuant en aquests moments, quan les criatures ja tenen 5 anys, hem pogut veure que Simon assoleix més del 80% d'espírantització, Jens va recuperant el percentatge de fricatives molt lentament (arriba prop del 60%), mentre que Nils segueix mantenint un percentatge molt baix (només del 30%). Hem de dir també que la producció de les oclusives en alemany no es veu afectada per influència del castellà en l'adquisició bilingüe, és a dir, el percentatge d'occlusives en l'alemany dels nens bilingües és equivalent al dels nens monolingües alemanys. Sembla ser, tanmateix, que la interacció entre les dues llengües està relacionada amb el marcatge de les fricatives i la menor freqüència de les espirants en el context bilingüe, atès que només són presents en una de les dues llengües, el castellà. Les criatures bilingües tenen més dificultat que les monolingües, és a dir, necessiten molt més temps (més de dos anys addicionals) per a constituir la categoria fonològica complexa, que combina oclusives i fricatives segons el context, i que inclou un terme marcat, l'espirant, absent en l'altra llengua.

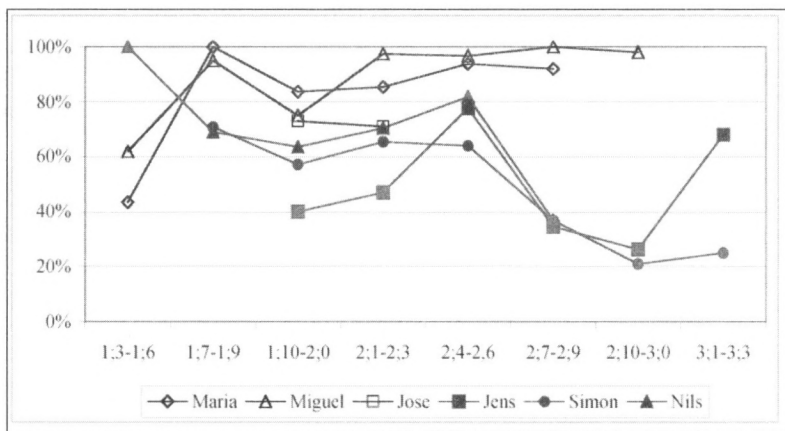

FIGURA 1 · PRODUCCIÓ DE [β] EN CASTELLÀ: MONOLINGÜES I BILINGÜES

2.2 Sistemes vocàlics

El sistema vocàlic del castellà és molt simple: consta només de les cinc vocals cardinals, /a, e, i, o, u/, mentre que el sistema vocàlic de l'alemany és molt més

complex: conté quinze vocals (catorze si exclouem [ə] que només apareix en posició àtona), /i:, I, y:, Y, u:, U, e:, ε, ø:, œ, o:, ɔ, a:, a, ə/, amb oposició distintiva entre vocals llargues i curtes. Dins la bibliografia sobre adquisició fonològica de la primera llengua s'han fet propostes divergents. Fikkert (1994) ha argumentat que l'oposició entre vocals llargues i curtes s'adquireix relativament tard en holandès, entre els 2 anys i 2;6. A Kehoe & Lleó (2003)³ hem arribat a la conclusió que en alemany les criatures ja produeixen una diferència significativa de longitud entre 1;10 i 2 anys, abans del que Fikkert (1994) havia proposat per l'holandès. Potser això és degut al fet que la diferència entre vocals curtes i llargues és més clara en alemany, les llargues tenen una duració del doble de les curtes. Sigui com sigui, és evident que les vocals llargues són més marcades que les curtes i que s'adquireixen més tard. Els nostres estudis han mostrat que les criatures monolingües exposades al castellà adquireixen el sistema vocàlic del castellà molt aviat: a l'any i mig ja pronuncien el 80% de les vocals correctament. Les criatures bilingües també adquireixen el sistema vocàlic del castellà com les monolingües, i a la mateixa edat. D'altra banda, ja hem vist que les criatures monolingües exposades a l'alemany produeixen les vocals llargues significativament més llargues que les curtes a l'edat de 1;10-2;0, tot i que la diferència entre llargues i curtes no és encara del doble com ho és en la producció adulta. Les criatures bilingües no produeixen una diferència significativa entre vocals curtes i llargues fins cap als 3 anys (Kehoe 2002). Així, hem de concloure que hi ha un retard en la producció de les vocals llargues, més marcades que les curtes, en el context bilingüe.

2.3 *Vocal neutra (Schwa)*

L'alemany té la vocal neutra [ə] en contextos àtons, sobretot en posició final de paraules bisil·làbiques, és a dir, en la segona síl·laba d'un troqueu. Tot i que sovint s'ha argumentat que la vocal neutra no presenta trets distintius (no és ni alta, ni baixa, ni anterior, ni posterior, ni arrodonida), i per tant semblaria ser la vocal per defecte, no és pas una vocal molt comuna a les llengües del món: segons l'estadística de Maddieson (1984)⁴ apareix a 73 llengües, és a dir, a un 23% de llengües del seu corpus. Tenint en compte que, p.e., la vocal /i/ (sense incloure la llarga /i:/) és

3. Els resultats d'aquesta secció entorn de les vocals es fonamenten en les dades següents. Nens monolingües alemanys: Bernd, Marion i Thomas; nens monolingües castellans: José i Miguel; bilingües: Jens, Nils i Simon.

4. L'estadística de Maddieson (1984) està basada en el UPSID, un banc de dades de 317 llengües del món, repartides per famílies.

present en 271 llengües (85% del corpus), veiem que la vocal neutra no és pas una de les més freqüents. Això es manifesta també en l'adquisició: els nens exposats a l'alemany substitueixen la vocal neutra per una vocal plena, no reduïda, fins més enllà dels 2 anys; en general, d'altres vocals com [ɛ] i [a] serveixen de substituïts per a la vocal neutra. Segons les nostres dades d'adquisició de l'alemany, els nens monolingües produeixen la vocal neutra acuradament entre 2;3 i 2;6. Van Oostendorp (2000) ha intentat explicar el relatiu marcatge d'aquesta vocal mitjançant la teoria de la Projecció Fonològica (*Phonological Projection*), segons la qual, una posició prosòdica especificada, com ara la segona síl·laba d'un troqueu ha d'anar associada amb un segment especificat amb trets articularis. Vet ací la raó per la qual les criatures alemanyes associen aquesta posició amb una vocal especificada per trets articularis, és a dir, substitueixen [ə] per [ɛ] o [a]. Per a nosaltres és decisiu que en certes posicions la vocal neutra és marcada, i en correlació amb això, els nens bilingües tarden uns mesos més que els monolingües a produir la vocal neutra correctament, és a dir, l'aparició de [ə] es retarda més de mig any en el context bilingüe.

2.4 Estructures prosòdiques complexes

En la recerca sobre adquisició fonològica de la primera llengua s'ha observat que la síl·laba pretònica de les paraules de la llengua ambiental no acostuma a ser pronunciada per les criatures que adquireixen llengües germàniques, com ara l'anglès. Així, és normal que una criatura anglesa digui ['nana] o ['bana] per *banana* 'plàtan', o que una criatura alemanya digui [put] per *kaputt* 'trecat, espatllat'. En termes d'estructura prosòdica, això vol dir que les criatures tendeixen a produir les seves primeres paraules amb l'estructura d'un troqueu sil·làbic, és a dir, de dues síl·labes, o moraic, d'una sola síl·laba; si la paraula de la llengua ambiental té una síl·laba pretònica, és a dir [sə] a *sabata* [sə(Batə)] o [pə] a *patum* [pə(tum)], aquesta primera síl·laba no està encabuda dins el peu mètric, indicat entre parèntesi en els dos exemples anteriors, i tendeix a no ser produïda per la criatura. No obstant això, a Lleó & Demuth (1999) i a Lleó (2001) s'ha observat que les criatures que adquireixen la llengua castellana tenen uns índexs d'elisió de la síl·laba pretònica molt més baixos que els de les llengües germàniques. Això seria degut al fet que per més que aquestes síl·labes pretòniques constitueixen un element marcat, la seva producció en llengües com el castellà és facilitada per una freqüència molt més alta d'aparició. És d'esperar que en llengües com l'italià i el català els índexs d'elisió seran també molt més baixos que en anglès o en alemany. En català no hi ha tants mots trisil·làbics com en castellà, consistents en una síl·laba àtona, seguida d'un troqueu sil·làbic, però hi ha en canvi molts mots d'estructura iàmbica, consistents en una síl·laba àtona seguida

d'una tònica, com ara *balcó*, *petó*, *cançó*, *petit*, *bonic*, etc., i la majoria d'infnitius; tots aquests mots tenen l'estructura de *patum*, és a dir, [pə(tum)], amb la síl·laba pretònica corresponent.

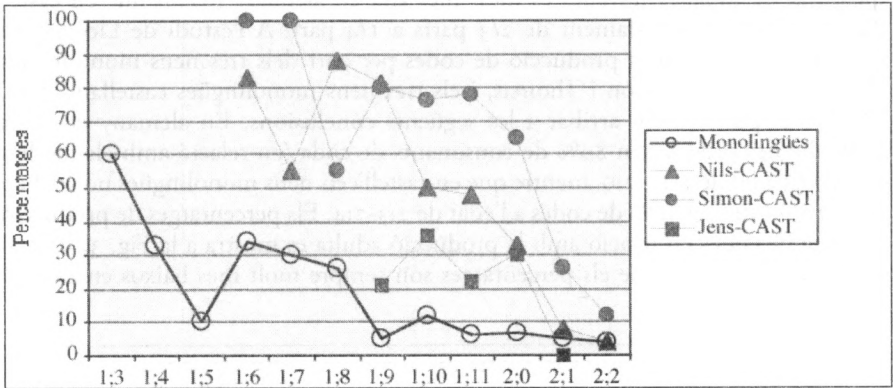

FIGURA 2 · PERCENTATGES DE TRUNCAMENT EN CASTELLÀ: MONOLINGÜES I BILINGÜES

La Fig. 2 mostra els percentatges de truncament (o elisió) de la síl·laba pretònica, contraposant els valors de cada un dels tres nens bilingües, Jens, Nils i Simon, als dels tres nens monolingües, José, María i Miguel, agrupats en un sol valor de mitjana. Veiem que els valors del grup monolingüe castellà són en general molt baixos: només a 1;3 arriben al 60%, després amb prou feines al 30% i ja a partir de 1;9 no passen gairebé mai del 10%. Els nens alemanys monolingües (que no es mostren en aquesta figura; vegeu Lleó 2002) en general tenen percentatges superiors al 50%. Fins i tot a 2;2 el percentatge del grup monolingüe alemany passa del 40%. És important, per tant, d'observar que tots els nens bilingües tenen percentatges de truncament en castellà superiors als dels nens monolingües castellans. Dos dels nens bilingües, Simon i Nils presenten percentatges molt alts, Jens un xic més baixos, però sempre més alts que els dels monolingües. És interessant, però, d'observar que entre 2;1 i 2;2 els percentatges de truncament dels bilingües es redueixen als nivells insignificants dels nens monolingües castellans. Per tant, estem davant d'un fenomen marcat i poc freqüent, la producció de síl·labes pretòniques, que en l'adquisició bilingüe també es retarda uns quants mesos.

2.5. Codes sil·làbiques

L'estructura sil·làbica del castellà és molt més simple que la de l'alemany. Ací ens concentrarem en les codes, és a dir, les consonants finals de síl·laba, que en

castellà són molt restringides, mentre que en alemany poden ser molt complexes; no és estrany trobar mots monosil·làbics en alemany que acaben en tres o quatre consonants, com *Strumpf* [ʃtʁʊmpf] 'mitja' o *springst* [ʃpʀɪŋkst] '(tu) saltes'.⁵ La quantitat de síl·labes travades és molt més alta en alemany (67%) que en castellà (26,5%), aproximadament de 2/3 parts a 1/4 part. A l'estudi de Lleó *et alii* (2003) hem analitzat la producció de codos per part dels tres nens monolingües alemanys, Bernd, Marion i Thomas, i els tres nens monolingües castellans, José, María i Miguel, i hem arribat a les següents conclusions. En alemany els nens monolingües produeixen 80% de consonants de coda (en relació amb els models adults) a l'edat de 1;11-2;0, mentre que en castellà els nens monolingües no arriben encara a produir el 50% de codos a l'edat de 2;3-2;4. Els percentatges de producció correcta de codos en relació amb la producció adulta es mostra a la Fig. 3, la qual manifesta clarament que els percentatges són sempre molt més baixos en castellà que en alemany.

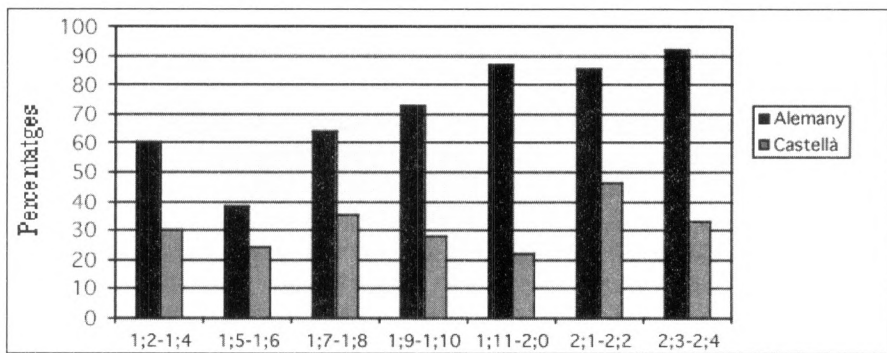

FIGURA 3 · PERCENTATGES DE PRODUCCIÓ DE CODOS: MONOLINGÜES CASTELLANS

D'altra banda, la Fig. 4 mostra que la producció correcta de codos en castellà per part dels nens bilingües és en general més elevada que la dels nens monolingües castellans. Els nens bilingües no es diferencien dels monolingües quant al percentatge de producció de codos en alemany: 80% a partir de l'edat de 1;11-2;0, però en canvi els percentatges de producció de codos en castellà és superior al dels monolingües: arriba al 50% a partir de l'edat de 1;9-1;10. Això vol dir que en l'adquisició bilingüe no sempre hi ha retard, ans al contrari. Ací veiem un efecte d'acceleració, que Gawlitzek-Maiwald & Tracy 1996 anomenen de *bootstrapping* bilingüe (vegeu

5. En aquests dos exemples, els atacs són també més complexos que els del castellà, amb tres segments cada un, però ací no ens fixarem en els atacs, sinó només en les codos.

també Lleó 2003). Tot i que les síl·labes travades es consideren més marcades que les síl·labes obertes, els nens bilingües es fan molt receptius a les cods, degut segurament al paper essencial que les cods juguen en alemany, llengua en la qual el vocabulari infantil està ple de mots monosil·làbics, acabats en consonant(s), com en els exemples que hem vist més amunt. Aquestes consonants de coda són molt nombroses, i a més són necessàries per a satisfer la binarietat imposada pel peu mètric⁶. D'altra banda, s'ha de tenir en compte que a les dues llengües hi ha cods, de manera que es produeix una mena de potenciació en sumar-se les cods de les dues llengües a l'input dels bilingües.

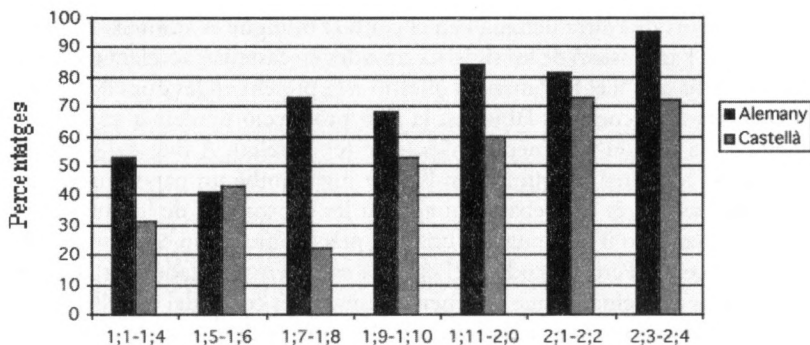

FIGURA 4. PERCENTATGES DE PRODUCCIÓ DE CODS: BILINGÜES

3. CONCLUSIONS: MARCATGE, FREQUÈNCIA I ECONOMIA DEL SISTEMA

Fins ací hem vist els efectes de l'adquisició simultània de dues llengües, el castellà i l'alemany, en relació amb alguns fenòmens fonològics. En certs casos, l'adquisició bilingüe no es distingeix de l'adquisició monolingüe, però en d'altres casos es manifesta interacció entre els dos sistemes, que pot dur al retard de l'adquisició, però també a una certa acceleració. El fet que hi hagi interacció entre els dos sistemes o no, depèn en gran mesura del marcatge del fenomen en qüestió. Així l'adquisició del sistema vocàlic del castellà, amb només tres graus d'obertura i un nivell molt baix de marcatge, no sembla posar cap dificultat als nens bilingües. En canvi, el sistema molt més complicat de l'alemany, amb cinc graus d'obertura, oposició de vocals llargues i curtes, presència de reducció vocàlica i de vocal neutra, sí que es

6. Atès que les unitats prosòdiques (fonamentalment les síl·labes i els peus mètrics) han de ser binàries, és a dir, ocupar dues posicions mètriques, una paraula monosil·làbica del tipus CV, amb vocal curta, necessita una consonant a la coda, CVC, per a ser binària, perquè la V simple ocuparia una sola posició.

veu afectat en el context de l'adquisició bilingüe, de manera que els nens bilingües estudiats ací es retarden entre mig any i un any, en relació amb els monolingües, a produir l'oposició de quantitat i a produir la vocal neutra en els contextos adequats. L'aspirantització, fenomen marcat si tenim en compte que els sons fricatius es consideren en general més marcats que els plosius, i present només en una de les dues llengües del bilingüe, hem vist que presentava dificultats en el sentit que la seva adquisició estava sotmesa a un retard considerable. L'adquisició en castellà de les síl·labes no encabudes dins el peu mètric presenta també un retard d'uns quants mesos: aquestes síl·labes són poc nombroses en les dues llengües, però en alemany són encara més escadusseres, de manera que el nombre petit del castellà no rep cap suport de l'altra llengua i en el context bilingüe es «dilueix» encara més. D'altra banda, l'adquisició de les síl·labes travades en castellà s'accelera en el context bilingüe. Vol dir que si el fenomen en qüestió està present en les dues llengües, com les consonants a les codex sil·làbiques, la seva producció tendeix a accelerar-se en la llengua en la qual el fenomen és més feble (el castellà). A més del marcatge, la freqüència del fenomen en qüestió en l'input juga també un paper important: les aspirants del castellà es «dilueixen» en ajuntar les consonants de les dues llengües, atès que l'alemany no li presenta a la criatura pràcticament cap aspirant; només les plosives subjacents. Però les codex del castellà es veuen reforçades per la presència de tantes codex en alemany, que es vénen a sumar a les codex del castellà. En canvi, les codex de l'alemany no es redueixen en el context bilingüe, atès que el castellà també en té de codex, però essent en nombre molt més reduït que les de l'alemany, tampoc no «promocionen» les de l'altra llengua.

Quina rellevància tenen aquests fenòmens d'adquisició en els usos de la llengua catalana avui? Com hem vist, la noció de marcatge és força decisiva per a predir possibles interaccions de dues llengües en contacte. En el domini català, atès que són molts els nens i nenes que creixen bilingües, que aprenen el català i el castellà simultàniament, serà important d'establir les relacions de marcatge entre diversos fenòmens de les dues llengües en contacte, que ens podran ajudar a predir l'evolució. Nogensmenys, de vegades el significat del marcatge es distorsiona en considerar l'evolució de les llengües. No és cert, com s'ha afirmat de vegades, que tot canvi diacrònic sigui en la direcció del no marcat. La freqüència d'un determinat fenomen és també essencial i interactua amb el marcatge. D'això se n'han adonat estudiosos com Joaquim Rafel abocats de fa temps a descobrir les freqüències relatives dels diferents sons en l'ús de la llengua.

Quan es tracta de l'adquisició d'una segona llengua per part d'adults o de la presència de dues llengües en el cervell adult la situació és diferent, per què, a diferència de la criatura que aprèn la primera llengua o les primeres llengües, l'adult ja disposa d'un sistema lingüístic previ a l'aprenentatge d'una segona llengua, o de

dos sistemes, si ha crescut bilingüe. A més del marcatge i la freqüència, a què m'he referit fins ara, la presència d'un sistema fonològic ja desenvolupat té també un pes essencial en la situació de contacte de llengües. Necessitats extrasistemàtiques i sovint extralingüístiques motivaran el préstec de certs elements lèxics, que en molts casos contindran segments no presents en la llengua manllevadora i que podran dur a la introducció d'un cert segment o a la substitució del so aliè per un so de la llengua manllevadora. La solució final que es donarà als préstecs (en el cas de la /θ/ i la /x/), quins seran els sons substituïts i quins seran els substituïts es determinarà a partir del marcatge, la freqüència i els trets del sistema; aquesta darrera noció de l'aprofitament màxim dels trets ha estat proposada recentment per Nick Clements (2003), i es basa en conegudes nocions de l'Escola de Praga i d'André Martinet (1955). Es tracta d'una noció directament atribuïble al sistema: cada tret tendeix a ser utilitzat al màxim, de manera que si un sistema té llocs buits (les caselles buides de Martinet), aquests tendiran a ser ocupats per sons nous.

4. ALGUNS FENÒMENS EVOLUTIUS I D'ÚS ORAL DEL CATALÀ: ASPECTES INTERNS I VARIABLES EXTERNES EN ALGUNS DELS CANVIS ACTUALS

En el cas d'adults que aprenen una segona llengua (o dialecte) o que posseeixen competència en dos sistemes, a diferència de les criatures, a més de les variables psicolingüístiques hi ha un nombre molt gran de variables sociolingüístiques que influeixen sobre la relació i interacció de les dues llengües. Són molts els factors que determinen l'ús oral actual i el camí evolutiu que la llengua ha adoptat i seguirà manifestant. De manera general, hem de tenir en compte factors com: a) una gran interacció entre els diferents dialectes i una certa tendència cap a la homogeneïtzació i neutralització de molts trets dialectals o anivellament dialectal; b) la política lingüística, que es manifesta en l'escolarització i profunda alfabetització de la població, i que comporta una certa influència de la llengua escrita sobre l'oral; c) l'actitud de regeneració de la llengua per part dels parlants, però al mateix temps d) la influència d'altres llengües més potents, especialment el castellà, llengua materna de molts catalanoparlants actuals.

La pregunta davant tots aquests factors és: quins trets dialectals tendeixen a suprimir-se? Quins trets del castellà tendeixen a traspassar-se al català? Veurem que si bé les nocions de marcatge, de freqüència i d'economia del sistema ens permeten identificar les zones permeables a la influència d'una altra varietat o d'una altra llengua, la decisió del camí a seguir està regit també per variables externes al sistema lingüístic. Em referiré als següents fenòmens evolutius: [ɛ/e] i [ɔ/o] a Barcelona,

[e/a] a Lleida, [ə] a Barcelona, /x/ vs. /θ/ del castellà, sonorització de [s] intervocàlica a Barcelona i evolució de [ʎ/j] en el català de Barcelona.

4.1 [ɛ/e] i [ɔ/o] a Barcelona i al català oriental

Com és sabut, el català oriental va convertir /e/ tancada del llatí vulgar en /ɛ/ oberta. I tal com Joan Coromines (1951-52) va fer veure, el mateix va passar amb /o/ tancada. Ni les unes ni les altres, però, varen passar a la varietat oberta en la seva totalitat, sinó que en varen quedar moltes que es varen seguir pronunciant amb la varietat tancada, de manera que el sistema resultant conté quatre graus d'obertura en comptes dels tres en què hauria resultat, d'haver-se produït un canvi global de les vocals tancades cap a les obertes. Les raons adduïdes fins ara per explicar l'obertura de les vocals mitjanes són múltiples, des del context fonètic (com argumenta Coromines 1951-52 en relació amb /o/), fins a una necessitat de sonoritat de la llengua catalana, com addueix Antoni Badia. Segons alguns filòlegs, el procés d'obertura de les vocals tancades hauria tingut la seva època a l'Edat mitjana, i després hauria deixat d'actuar. Però com molt bé ha fet veure Badia (1966, 1969, 1970), el procés d'obertura de les vocals tancades s'ha anat aplicant també en el segle XX a mots savis i a préstecs lèxics del castellà, que disposen en la llengua original castellana de vocals mitjanes tancades, més semblants a les mitjanes tancades del català que no pas a les mitges obertes. Vegem alguns exemples, procedents de Badia (1969) i de Veny (1978):

1) Exemples amb [ɛ/e]: *anem* (nos.), *aneu* (vos.), *complet*, *concebre*, *crema*, *entendre*, *esquerp*, *fem* (nos.), *feu* (vos.), *llengua*, *llesca*, *percebre*, *primavera*, *romeu*, *terrestre*, *vetlla*, *revertlla*

2) Exemples amb [ɔ/o]: *absort*, *boda*, *bot* (embarcació), *canoia*, *colós*, *conca*, *corrompre*, *dojo*, *dors*, *forja*, *forma*, *reforma*, *gorja*, *jou*, *sostre*

3) Exemples de préstecs i/o barbarismes: *acera* 'vorera', *bueno* 'bé', *desde luego* 'per descomptat', *embés* de 'en comptes de'

Si el determinant d'aquest procés de substitució de vocals mitjanes tancades per mitges obertes hagués estat la tendència de la llengua a la sonoritat, segurament la llengua s'hauria anat desprenent de les vocals tancades i les hauria anat substituint per les obertes, portant a les seves últimes conseqüències el procés d'obertura iniciat a l'Edat Mitjana. Això no sembla ser així. Si considerem les dades sobre freqüències aportades per Rafel (1980), sembla ser que les freqüències de les vocals obertes són menors que les de les vocals tancades, tant pel que fa a les vocals anteriors com a les posteriors (vegeu la Taula 1).

VOCALS	FREQÜÈNCIA	PROPORCIÓ (V)	VOCALS	FREQÜÈNCIA	PROPORCIÓ (V)
ɛ	166	3.66	ɔ	146	3.22
e	239	5.27	o	180	3.97
a	494	10.75	ə	2.049	45.19
i	628	13.85	u	578	12.74

TAULA 1 · FREQUÈNCIES DE LES VOCALS CATALANES, SEGONS RAFAEL (1980), BASAT EN UN CORPUS D'UNES 10.000 UNITATS FONOLÒGIQUES

L'estadística està basada en unes 10.000 unitats (fonemes o segments), i corresponen a la «pronunciació barcelonina mitjana», com diu l'autor. Si mirem els casos de manlleus del castellà que han canviat la vocal mitjana castellana per la vocal mitjana oberta del català (com en els exemples de 3), ens adonem que el procés, tal com Badia ha mostrat, és general, que s'aplica a tots els casos. És molt possible que el que va començar essent una tendència pròpia del català cap a l'obertura de les vocals mitjanes ha acabat aplicant-se com una marca distintiva catalana pròpia. Els manlleus pronunciats amb la vocal oberta sonen com a més genuïns del català, i aquesta seria la intenció segurament inconscient del parlant, de fer-los seus i restar-los el regust castellanitzant. Fixeu-vos, però, que les substitucions i/o confusions vocàliques tenen lloc entre vocals marcades: un sistema amb dos graus d'obertura dins les vocals mitjanes és més marcat que un sistema que només té tres graus d'obertura. Segons l'estadística de Ian Maddieson (Taula 2), d'una banda la vocal /ɛ/ és més comuna que la vocal /e/, i hi ha 34 llengües amb 2 graus d'obertura de les vocals mitjanes i 68 amb un sol grau.

VOCALS	FREQÜÈNCIA	PROPORCIÓ	VOCALS	FREQÜÈNCIA	PROPORCIÓ
“e”	113	35,6%	“o”	133	41,9%
ɛ	116	36,6%	ɔ	100	31,5%
e	83	26,2%	o	88	27,7%
a	274	86,4%	“ə”	67	21,1%
			ə	6	1,9
i	271	85,49%	u	254	80,13%

TAULA 2 · FREQUÈNCIES DE LES VOCALS EN EL UPSID, CORPUS PROCEDENT DE MADDIESON (1984), QUE CONTÉ 317 LLENGÜES D'ARREU DEL MÓN⁷

Hi ha un aspecte addicional de les vocals mitjanes pel que fa a la percepció, que no podem deixar de banda. Pallier *et alii* (1997) mostraren per mitjà d'un experiment de percepció que la majoria de bilingües amb dominància del castellà

7. Les vocals entre cometes procedeixen de fonts que no indiquen si les vocals en qüestió són més o menys obertes.

no poden discriminar oposicions del català no pertanyents al castellà, com [ɛ/e]. Més recentment, Núria Sebastian-Gallés i Laura Bosch (2003) han demostrat que:

a) Els bilingües amb dominància del castellà no solen poder diferenciar mots de pseudo-mots si només difereixen en l'obertura de la vocal: és a dir, no poden distingir [finestrə] de *[finestrə] o [gəʎeDə] de *[gəʎeDə]

b) Els bilingües amb dominància del català poden discriminar les oposicions de sons de la seva llengua, com ɛ/e, si les proves no requereixen coneixement lèxic; d'altra banda, accepten /e/ en mots que duen /ɛ/, com ara *[gəʎeDə] en comptes de [gəʎeDə], mentre que no accepten /e/ per /ɛ/: no accepten *[finestrə] en comptes de [finestrə]

Les autores interpreten aquests resultats en el sentit que per a la constitució de la categoria vocàlica /ɛ/ no és el dialecte barceloní el que pesa, sinó la variant dels castellanoparlants. Aquesta conclusió és important, perquè indicaria que si bé la tendència del català barceloní ha estat cap a les vocals mitjanes obertes, en l'actualitat aquest procés s'estaria invertint: les vocals tancades del castellà podrien passar a adquirir més pes a Barcelona de cara al futur de la llengua.

4.2 [e/a] a Lleida i [ə] a Barcelona

La posició àtona, especialment la pretònica és una posició molt vulnerable. Es tracta d'aquella posició que hem vist més amunt (a la secció 2.4), caracteritzada com a síl·laba no encabuda dins el peu mètric. Que les síl·labes pretòniques són tractades de manera diferent que les posttòniques ho evidencien, entre altres, els següents fets:

a) En nord-occidental es manté la vocal [ɛ] en posició àtona només en posició final dels noms i adjectius femenins (els masculins tenen [e] tancada) i per a la primera persona singular d'alguns temps verbals (la tercera persona presenta [e] tancada), tot i que aquesta sembla anar cedint el pas a la [e] tancada. En canvi, la majoria de vocals mitjanes anteriors en posició pretònica han estat substituïdes per [a] en el dialecte nord-occidental.

b) A l'època en la qual el català oriental, especialment el barceloní, acceptà molts préstecs del castellà amb [e] final, aquests mots van mantenir la [e] àtona posttònica en molts casos; i en mots que s'assemblaven a mots castellans, que en català acabaven en la vocal neutra i en castellà tenien una [e] final, aquesta va passar a substituir la vocal neutra final. La substitució, però, només va tenir lloc en posició posttònica final, com per ex. a *classe*, *fase*. Aquestes pronúncies s'estan deixant de banda en certs grups de la població catalanoparlant, però encara tenim [e] final, p.e. en el nom trun-

cat *Montse*. En posició pretònica, en canvi, la vocal neutra es manté o és substituïda per [a] en certes variants, com per exemple, a molts barris de Barcelona.

4.2.1 [e/a] a Lleida

En el dialecte nord-occidental les vocals no altes anteriors han estat molt vulnerables a canviar. A l'Edat mitjana van canviar cap a la vocal baixa [a], que és considerada com la vocal neutra o subespecificada en occidental, paral·lelament a com [ə] ho és en el dialecte oriental. Aquest procés de canvi de [e] àtona a [a] sembla haver-se reproduït o haver continuat en el segle xx. En els darrers anys, però, s'observa el retorn a la pronúncia [e]. Josefina Carrera-Sabaté (2002) ha fet un estudi comparatiu de les dues localitats d'Alguaire i Lleida, en el qual ha considerat diversos grups de subjectes repartits per edats. Carrera-Sabaté observa que els nens i els joves entre 6 i 20 anys són els que menys produeixen [a] en posició pretònica. Sembla ser que l'escolarització, l'alfabetització i el grau d'estudis dels subjectes influeixen l'ús de [e] en comptes de [a]. Aquesta substitució està més avançada a Lleida que a Alguaire, de manera que sembla tractar-se d'un fenomen d'extensió de trets urbans en detriment de trets rurals, degut a una clara influència de l'escola i de l'ortografia. Són els parlants més grans, de 50 anys cap amunt, els qui fan un major ús d'[a]. Curiosament, també els nens més petits, d'entre 3 i 5 anys, utilitzen [a] més que no pas [e] en posició pretònica. Ella ho interpreta en el sentit que els nens petits estan exposats al llenguatge dels grans, especialment dels avis, que són qui més [a]s pronuncien. Jo crec, però, que es tracta més aviat d'un fenomen de marcatge: en posició pretònica els nens prefereixen [a] com a vocal no especificada en nord-occidental per raons explicables amb la teoria de la Projecció Fonològica (van Oostendorp 2000), a la qual ens hem referit breument a la secció 2.3. Aquesta teoria prediu que l'associació de la posició extramètrica amb una vocal mancada de trets és la situació no marcada. Si en nord-occidental [a] és la vocal sense trets, la presència d'[a] és la menys marcada a la síl·laba pretònica. El canvi actual cap a una solució marcada [e], consistent en l'associació de [e] amb aquesta posició extramètrica ve determinat per raons extralingüístiques: socioculturals d'influència del castellà, així com d'influència de la llengua escrita, que s'apren en entrar a escola.

4.2.2 La vocal neutra actualment en barceloní

Ja fa temps que en barceloní s'observa la tendència cap a l'obertura de la vocal neutra. Joan Pla i Fulquet (1995) ha dut a terme un estudi de base acústica amb 16 joves de 17 a 25 anys, bilingües, de bona part de l'escala social, per establir el desenvolupament actual de la vocal neutra. L'anàlisi (subjectes masculins) fa veure que els

valors del Primer Formant solen concentrar-se a freqüències més altes que les de [ə] estàndard: sobretot entre els 650 i 700 Hz, mentre que les descripcions tradicionals el col·loquen cap els 470 i 500 Hz. Generalment es considera que hi ha una gradació d'obertura de les vocals, des de la [a] catalana fins la vocal neutra, passant per la [a] castellana. Aquesta gradació es pot expressar mitjançant l'escala següent:

4) [a] tònica catalana < [a] àtona castellana < [ə]

L'estudi de Pla i Fulquet (1995) indica que en més del 50% de les dades es confonen [a] àtona castellana i [ə] catalana. La influència del castellà és palesa. Atès que la producció d'una vocal especificada com [a] (en els dialectes orientals) és menys marcada en moltes de les posicions prosòdiques que no pas [ə], i que el castellà no té la vocal neutra, és evident que l'existència d'[ə] està en perill.

4.3 *Castellà /x/ vs. /θ/ (al Camp de Tarragona i a Barcelona)*

És ben sabut que la llengua catalana ha manllevat molts mots del castellà que contenen el so /θ/, no existent a la nostra llengua, i que aquest ha estat sistemàticament substituït per /s/. Mots amb el so /x/, no existent tampoc en català, han entrat també a la llengua des de principis del segle xx. Vegeu exemples de manlleus castellans amb /θ/ a (5), procedents de Badia (1951) i (1970), i exemples de mots castellans amb /x/ a (6) manlleuats pel català, procedents de l'estudi de Ramon Cerdà (1967). Si bé en un principi eren introduïts amb una /k/ que venia a substituir la /x/ originària, a partir dels anys 40 i 50, en què en van seguir entrant molts, la /x/ va començar a ser pronunciada com en castellà, amb la fricativa velar sorda (Cerdà 1967). Aquesta situació correspon a una de les èpoques més empobrudes de la història de la nostra llengua. Com diu Cerdà, l'augment dels préstecs amb /x/ i el manteniment de la /x/ originària té lloc sobretot a partir de l'any 1939. No sé de cap treball que en l'actualitat es dediqui a estudiar aquest problema concret, però la impressió que s'obté avui a Catalunya (especialment pel que fa a Barcelona) és que a) molts d'aquests préstecs s'han anat substituint per paraules catalanes, al menys en certs sectors de la població, i que b) alguns dels que s'han retingut es pronuncien amb /ʒ/, com en el cas de *[traxe], que es sent de vegades pronunciat [traʒu].

(5) Exemples de mots castellans amb /θ/ manlleuats en català (segons Badia 1951 i 1970):

<i>zarzuela</i>	[sərsweɫə]	'sarsuela'
<i>zarandear</i>	[sərsəndəʒa]	'garbellar, sacsar'
<i>Jerez</i>	[xəres]	'xerès'
<i>zarabanda</i>	[sərsəβandə]	'sarabanda'
<i>zambra</i>	[sambɾə]	'sambra, saragata'
<i>cruce</i>	[kɾuzə] *[kɾuze]	'encreuament'

Barbarismes:

<i>buzón</i>	[buso(n)]	'bústia'
<i>cenicero</i>	[səniseru]	'cendrer'
<i>desprecio</i>	[dəsprəsi]	'menyspreu'
<i>recibo</i>	[rəsiβu]	'rebut'
<i>roce</i>	[rosə] *[rose]	'frec, fregament'

(6) Exemples de mots castellans amb /x/ manllevats pel català (segons Cerdà 1967), i no només al Camp de Tarragona:

<i>Almeja</i>	[əlməkə]	[əlmexə]	'enclotxa, clovissa'
<i>arrojar</i>	[əruka]	[əruxa]	'vomitar'
<i>bandeja</i>	[bəndəkə]	[bəndexə]	'plàtera, safata'
<i>carcajada</i>	[kərkəxəðə]		'rialla'
<i>concejal</i>	[kunsəkəl]	[kunsəxəl] fins 1938	'conseller'
<i>eje</i>	[ekə]	[exə] **[exe]	'eix, fuel·l'
<i>gemelo</i>	[kəmɛlu]	[xəmɛlu]	'colla, collada'
<i>granuja</i>	[grənukə]	[grənuxə]	'pocavergonya'
<i>jabalí</i>	[kəβəli]	[xəβəli]	'senglar'
<i>jaque</i>		[xakə] [xakɛ] *[xake]	'rei'
<i>jefe</i>	[kɛfə]	[xɛfə] [xɛfɛ] *[xefe]	'cap'
<i>jerez</i>		[xəɾɛs]	'xerès'
<i>jijona</i>		[xixonə]	'Xixona'
<i>lejía</i>	[ləkiə]	[ləxiə]	'lleixiu'
<i>lujo</i>	[luku]	[luxu]	'luxe'
<i>majo, maja</i>	[maku, makə]		'bell, formós'
<i>piojo</i>	[piɔku]	[piɔxu]	'poll'

Si mirem enrere (a l'època en què hi havia jotes en els préstecs esmentats), ens hem de preguntar —tal com s'han preguntat Mariner i Cerdà—, per què fou possible introduir un so aliè al català, com ara /x/, i en canvi no ho fou en el cas de /θ/, que va ser substituït per [s], tal com es veu en els exemples de (5). És important que tinguem en compte les freqüències d'aquestes consonants en les llengües del món (vegeu la Taula 3).

CONSONANTS	FREQÜÈNCIA	PROPORCIÓ	CONSONANTS	FREQÜÈNCIA	PROPORCIÓ
s	276	87,1%	x	76	24%
z	97	30,6%	θ	18	5,7%
ʃ	146	46,1%	tʃ	141	44,5%
ʒ	51	16,1%	dʒ	80	25,2%

TAULA 3 · FREQUÈNCIES D'ALGUNES CONSONANTS FRICATIVES EN EL *UPSID* (MADDISON 1984)

És evident que [θ] apareix només en 18 llengües, les quals representen el 5,7% de les llengües del corpus, mentre [x] és molt més freqüent: apareix a 76 llengües, és a dir al 24% del corpus. Ara bé, la resposta més encertada la dona Cerdà (1967): Si mirem la Taula 4, veiem que mentre que al punt d'articulació dental (anterior) hi ha molts sons, totes les caselles són plenes, en el velar (posterior) hi ha la casella buida per a [x]. Això vol dir que l'economia i parsimònia que recorda Clements (2003) referida als trets fa que la producció de [x] sigui adient per al sistema, mentre que un so addicional a l'àrea anterior pressuposaria també un tret addicional que tindria un rendiment molt reduït. Per tant, si bé tots dos sons fricatius són marcats, [x] va ser tolerat en una època de gran vulnerabilitat de la llengua, per raons sistemàtiques. Però observem que aquest so tendeix a ser novament desfonologitzat avui, com aliè que és dins el sistema fonològic de la llengua. Si [x] arribarà a desaparèixer, o serà restituït, dependrà de variables sociolingüístiques.

Manera Punt d'art.	[-cont]		[+cont]		Nasals	Líquides
	sor	son	sor	son	son	son
Labial	p	b	f	(v)	m	
Coronal	t	d	s	z	n	l
Palatal	tʃ	dʒ	ʃ	ʒ	ɲ	ʎ
Dorsal	k	g		(ɣ)	(ŋ)	

TAULA 4 · QUADRE DE LES CONSONANTS CATALANES I TRETS DISTINTIUS (ADAPTAT DE CERDÀ 1967)

4.4 Sonorització de /s/ intervocàlica a Barcelona i ensordiment actual

Un cas comparable al de les vocals mitjanes és el de la tendència a la sonorització de les estridents sordes en posició intervocàlica, que es dona en català oriental i especialment a Barcelona, com ha remarcat Antoni Badia (1974). La tendència introduïda en alguns mots savis de convertir la /s/ sorda en /z/ sonora com ara a *impressió* és plenament activa en relació a manlleus del castellà.⁸ Naturalment que es tracta d'una tendència cap a major sonoritat, com Antoni Badia ha fet veure,

8. Hi ha també un procés de sonorització d'estrident en final de mot, quan l'estrident és resil-labitzada com a atac, si el mot següent comença en vocal, que està possiblement relacionat amb aquest quant a la tendència cap a la sonorització, però que es tracta d'un procés diferent. El procés a què ens referim en aquesta secció té lloc dins les arrels lèxiques.

relacionada o no amb la tendència a obrir les vocals mitjanes que hem vist abans. Si mirem els índexs de freqüència de Joaquim Rafel (vegeu la Taula 5), trobem que les freqüències de la /s/ sorda són molt superiors en general a les de la /z/ sonora. Entre vocals la sorda és també una mica més freqüent que la sonora, de manera que la tendència a la sonoritat no sembla haver tingut repercussions notables en l'ús de la llengua. El sistema disposa encara de les dues consonants, la sorda i la sonora. Però el que sí és cert és que la sonorització aplicada als manlleus del castellà els resta regust castellanitzant i els fa sonar més com a mots propis del català.

CONSONANTS	FREQÜÈNCIA	PROPORCIÓ (C)	CONSONANTS	FREQÜÈNCIA	PROPORCIÓ (C)
s	874	15,27	ʃ	36	0.62
z	77	1,34	ʒ	45	0.78
VsV	78	0,76 (global)	tʃ	10	0.17
VzV	74	0,72 (global)	dʒ	8	0.13

TAULA 5 · FREQÜÈNCIES DE LES CONSONANTS ESTRIDENTS CATALANES EN EL CORPUS DE RAFEL (1980)

I si ens fixem en el marcatge, què ens diu en relació a la sonorització? A la Taula 3 tenim les freqüències de les fricatives i estridents, sordes i sonores, segons Maddieson (1984). En primer lloc, a nivell de les llengües del món, la Taula 3 ens indica que la /s/ sorda és més comuna que la /z/ sonora a nivell d'inventari, com és de predir segons el major grau de marcatge de les obstruents sonores en relació a les sordes, acceptat per pràcticament totes les descripcions. D'altra banda, quan un inventari disposa de la sonora i la sorda corresponents, en posició intervocàlica la sonora és preferible a la sorda, perquè està sotmesa a l'assimilació del tret de [sonoritat] de les vocals veïnes (Stampe 1969). És a dir, si bé s'ha argumentat que les obstruents sonores són més marcades que les sordes a nivell paradigmàtic, a nivell sintagmàtic és a l'inrevés: les sonores són menys marcades que les sordes en posició intervocàlica. Aquesta tendència a l'escampament del tret [sonor] de les vocals cap a les consonants és previsible sobretot en una llengua en què les assimilacions són comunes, com és el cas de la llengua catalana, que té també espirantització de les plosives sonores entre vocals, i diversos processos assimiladors dels Punts d'Articulació.

Hem de tenir en compte, però, que aquest procés de sonorització s'està invertint avui en dia en molts sectors de la població bilingüe en el sentit de l'ensordiment de les estridents, independentment de la seva posició: exemples com *anem a esmorzar* [nem armur'sa], es senten pels carrers de Barcelona. Aquest procés, que condueix a la desfonologització de les estridents sonores —ací m'interessa especialment /z/— i per tant a la pèrdua d'un fonema com /z/, duu a un sistema menys marcat, però també més pròxim al del castellà i sorgeix evidentment per influència de la llengua

castellana. Això és així, perquè sembla ser que només aquells sectors de la població bilingüe amb predomini del castellà —nascuts de pares castellanoparlants— o amb predomini d'input d'aquestes característiques produeixen les sibil·lants ensordides. És evident que en aquests casos guanya la tendència a la simplificació cap al sistema d'una de les dues llengües, la més simple però també la dominant per als parlants en qüestió.

És important també considerar la literatura existent sobre percepció dels sons que ens ocupen. Segons els estudis experimentals de Laura Bosch i Núria Sebastian-Gallés (2003), els seus subjectes mostren dificultats en la percepció del contrast de sonoritat a les fricatives, com [s/z]. Els infants monolingües catalans, monolingües castellans i bilingües, als 4 mesos i mig poden discriminar [zit] - [sit], amb les estridents a l'atac de la síl·laba tònica, però no [dizi] - [disi], amb les estridents a l'atac de la síl·laba àtona. La sensibilitat dels monolingües castellans es redueix: als 12 mesos gairebé no poden discriminar tampoc [zit] - [sit]. Els bilingües de 12 mesos tampoc ja no discriminen [zit] - [sit]. Grups d'adults monolingües catalans i de bilingües poden discriminar [zit] - [sit], però els adults monolingües castellans no poden discriminar la sorda i la sonora. Es tracta, doncs, d'una oposició de sons molt delicada quant a la percepció, que als 12 mesos es fan impossibles de discriminar pels monolingües castellans, i també pels bilingües, tot i que aquests darrers poden recuperar l'habilitat de discriminar-los, amb l'experiència bilingüe, però els monolingües castellans no ho aconsegueixen. Perilla l'oposició? Dependrà de la dinàmica de les diverses forces que pressionen. És clar que el perill és molt gran en aquelles zones urbanes on hi ha gran quantitat de bilingües amb predomini castellanoparlant, i de monolingües castellans.

4.5 *Evolució de [k/j] en català*

La líquida palatal és un so marcat, que apareix amb prou feines en un 5% de les llengües consignades a Maddieson (1984), i que com és sabut ha estat substituïda per l'aproximant /j/ en la majoria de variants dialectals del castellà. En català tampoc no és gaire freqüent. Les taules 6 i 7 mostren la freqüència de les líquides /k/, /l/ i de la semivocal /j/ a les llengües del món i en català, respectivament.

CONSONANTS	FREQÜÈNCIA	PROPORCIÓ
k	15	4,8%
j	271	85,49%
l	93	29,34%

TAULA 6 · FREQUÈNCIA DE LES LÍQUIDES I LA SEMIVOCAL /j/ SEGONS MADDIESON (1984)

CONSONANTS	FREQÜÈNCIA	PROPORCIÓ
ʎ	87	0,84
j	109	1,06
l	612	5,96

TAULA 7 · FREQÜÈNCIA DE LES LÍQUIDES I LA SEMIVOCAL /j/ EN CATALÀ SEGONS RAFEL (1980)

En català es va donar històricament iodització en moltes de les seves varietats, incloses algunes d'orientals. En català oriental, llevat d'uns quants mots que han estat lexicalitzats amb /j/, el procés de iodització hi va ser restringit i les paraules pronunciades amb /ʎ/ són nombroses. Avui en dia, però, s'està tornant a la iodització, en els sectors bilingües amb predomini del castellà. Aquesta evolució es dona sobretot a Barcelona. Un estudi molt ben fet al respecte és el de Lúdia Pons (1992), que n'ha estudiat l'evolució en la localitat de Barberà, basant-se en 7 grups de població distribuïda per edats: els parlants dels grups generacionals més grans (55 anys en amunt) pronuncien amb iodització molts dels mots que tenen /ʎ/ etimològica. Es tracta especialment de mots tradicionals del vocabulari rural i casolà; en canvi, generacions més joves, les de 30 i 40 anys, pronuncien la majoria d'aquests mots sense iodització. Els parlants més joves, fins cap als 20 anys, produeixen un mínim de iodització (vegeu la Fig. 5, en la qual he representat els resultats corresponents al text de Pons 1992).

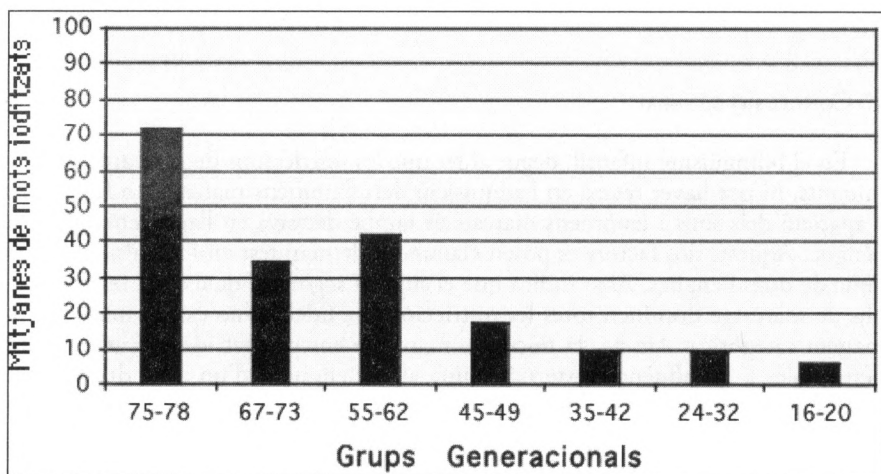

FIGURA 5. MOTS PRODUÏTS AMB IODITZACIÓ A BARBERÀ SEGONS PONS (1992)

L'autora, al igual que altres lingüistes que s'han ocupat del tema, parla d'una tendència cap a la iodització («d'influència forana», com ella escriu), que té lloc en tots els contextos fonètics i lèxics. Aquesta tendència no apareix a Barberà, segurament «immunitzada» contra la iodització, ateses les connotacions negatives manifestades pels subjectes de grups generacionals més joves de 50 anys, però sí en centres urbans com p.e. Barcelona. La meva conclusió d'aquest desenvolupament és que la /k/, essent un so molt marcat en relació amb la /j/, és especialment vulnerable a la interacció de l'altra llengua en el context bilingüe. La influència del castellà respon a aquesta vulnerabilitat.

A banda de l'estudi de Pons (1992) no hi ha treballs que consignin el nivell de iodització en la parla actual de nuclis urbans com Barcelona, tot i que anecdòticament sabem que és molt alt, especialment pel que fa a les generacions joves. Segons l'estudi de Laura Bosch (1987) basat en nens i nenes amb edats de 3 anys, 4 anys, 5 anys, 6 anys i 7 anys, el so /k/ no arriba a ser pronunciat en un 50% en cap de les edats per ella estudiades. L'autora sospita que si ni tan sols als 7 anys els nens encara no pronuncien la /k/ no es deu tant a la seva dificultat articulatòria com a l'input, que a Barcelona presenta la iodització de moltes /k/. L'estudi de Maria Dolors de Ribot i Mundet (1992)⁹ fet a Girona, amb tres grups de nens, Primer i Segon de Preescolar, i Primer i Segon de Cicle Inicial, mostra que l'índex d'iodització de /k/ arriba al 35,6%: 34,3% en posició intervocàlica, 31,4% en posició inicial i 30% en posició final. Dels quatre grups d'edat les criatures més petites presenten un percentatge més elevat de iodització, però les més grans (de 7 anys) no arriben encara al 70% de producció correcta de /k/. Evidentment, som també davant d'un so, el manteniment del qual perilla en el context bilingüe.

5. CONCLUSIÓ GENERAL

En el bilingüisme infantil, degut al fet que les restriccions de marcatge són dominants, hi pot haver retard en l'adquisició dels fenòmens marcats. La freqüència d'aparició dels sons i fenòmens marcats és també decisiva en l'aprenentatge de la llengua. Aquests dos factors es posen clarament de manifest en l'adquisició simultània de dues llengües. Això indica que el supòsit segons el qual totes les restriccions de marcatge dominen totes les restriccions de fidelitat no es pot mantenir de manera categòrica. Ara bé, la noció de marcatge ens permet identificar les zones permeables a la influència externa (d'una altra llengua o d'un altre dialecte). El camí al qual conduirà la influència d'un altre sistema està determinat, en part, pel

9. Tot i que aquest estudi proporciona algunes dades importants, s'ha d'utilitzar amb certa cura, perquè conté imprecisions. Per exemple, no distingeix suficientment els aspectes prosòdics dels aspectes segmentals: així considera que la pronúncia *boli* per *boligraf* (amb truncament de tota la darrera síl·laba) és un cas d'elisió de [f]. D'altra banda, el corpus en el qual es basa l'anàlisi és força reduït.

marcatge, per la freqüència i per característiques internes de la llengua (trets distintius). Hi ha, però, variables externes al sistema lingüístic que poden convertir-se en determinants: anivellament dialectal, escolarització, política lingüística, actitud envers la llengua i voluntat de mantenir-la i preservar-la. Les prediccions envers quins resultats tindran els diversos fenòmens d'interacció entre el castellà i el català han d'estar fonamentades en conceptes lingüístics i psicolingüístics, com marcatge, freqüència, relacions sistemàtiques i interacció de dos sistemes en desenvolupament, així com en les variables sociolingüístiques. Els primers ens assenyalen els punts de partida de les interaccions, i les darreres ens duen als punts d'arribada.

CONXITA LLEÓ
Universitat d'Hamburg

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BADIA 1951: Antoni Maria Badia i Margarit, *Gramàtica històrica catalana*, Barcelona, Noguer.
- BADIA 1966: Antoni Maria Badia i Margarit, «Predominio de las vocales abiertas E y O en el catalán de Barcelona», *RFE*, 49, 315-320.
- BADIA 1969: Antoni Maria Badia i Margarit, «Algunes mostres de les igualacions E=e i ç = o en el català parlat de Barcelona», a *Philologische Studien für Joseph M. Piel*, Heidelberg, 24-29.
- BADIA 1970: Antoni Maria Badia i Margarit, «Les vocals tòniques E i O en el català de Barcelona», *ER*, 12, 119-172.
- BADIA 1974: Antoni Maria Badia i Margarit, «De nouveau sur la sonorisation spontanée des consonnes sourdes en catalan: les palatales», *RLiR*, 38, 20-25.
- BOSCH 1987: Laura Bosch, *Avaluació del desenvolupament fonològic en nens catalanoparlants de 3 a 7 anys*, Barcelona, ICE-PPU.
- BOSCH & SEBASTIÁN-GALLÉS 2003: Laura Bosch i Núria Sebastián-Gallés, «Language Experience and the Perception of a Voicing Contrast in Fricatives: Infant and Adult Data», a *Proceedings of the 15th International Congress of Phonetic Sciences*, 2003.
- CARRERA-SABATÉ 2002: Josefina Carrera-Sabaté, *Escola catalana i variació fonètica. Una evolució del vocalisme àton a l'Alguaire i a Lleida*, Lleida, Pagès.
- CERDÀ 1967: Ramon Cerdà i Massó, «Apreciaciones generales sobre cast. /x/ -> cat. [x] en el Campo de Tarragona», *RFE*, 50, 57-96.
- CLEMENTS 2003: George Nick Clements, «Feature Economy as a Phonological Universal», *Proceedings of the 15th International Congress of Phonetic Sciences*, 2003.
- COROMINES 1951-52: Joan Coromines, «Algunes lleis fonètiques catalanes no observades fins ara», *ER*, 3, 206-212.
- DEHOUEW 1990: Annick DeHouwer, *The Acquisition of Two Languages From Birth. A Case Study*, Cambridge, Cambridge University Press.
- FIKKERT 1994: Paula Fikkert, *On the Acquisition of Prosodic Structure*, La Haia, Holland Academic Graphics.

- GAWLITZKE-MAIWAJD & TRACY 1996: Ira Gawlitze-Maiwald i Rosemarie Tracy, «Bilingual bootstrapping», *Linguistics*, 34, 901-926.
- GROSJEAN 1998: F. Grosjean, «Studying Bilinguals: Methodological and Conceptual Issues», *Bilingualism: Language and Cognition*, 1, 131-149.
- JAKOBSON 1941: Roman Jakobson, *Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze*, Uppsala, Almqvist & Wiksell.
- KEHOE 2002: Margaret Kehoe, «Developing vowel systems as a window to bilingual phonology», a *The International Journal of Bilingualism 6: Special Issue On the Interaction of Phonological Systems in Child Bilingual Acquisition*, ed. Conxita Lleó i Margaret Kehoe, 291-313.
- KEHOE & LLEÓ 2003: Margaret Kehoe i Conxita Lleó, «The Acquisition of Nuclei: a Longitudinal Analysis of Phonological Vowel Length in Three German-Speaking Children», *Journal of Child Language*, 30.3, 527-556.
- LLEÓ 2001: Conxita Lleó, «The Interface of Phonology and Syntax: The Emergence of the Article in the Early Acquisition of Spanish and German», a *Approaches to Bootstrapping. Phonological, lexical, syntactic and neurophysiological aspects of early language acquisition*, ed. J. Weissenborn & B. Höhle, Amsterdam-Philadelphia, John Benjamins, II, 23-44.
- LLEÓ 2002: Conxita Lleó, «The Role of Markedness in the Acquisition of Complex Prosodic Structures by German-Spanish Bilinguals», a *The International Journal of Bilingualism 6: Special Issue On the Interaction of Phonological Systems in Child Bilingual Acquisition*, ed. Conxita Lleó i Margaret Kehoe, 315-334.
- LLEÓ 2003: Conxita Lleó, «Child Prosody and Filler Syllables: Looking into Spanish through the Optimal Window of Acquisition», a *Linguistic Theory and Language Development in Hispanic Languages. Papers from the 5th Hispanic Linguistics Symposium and the 4th Conference on the Acquisition of Spanish and Portuguese*, ed. S. Montrul i F. Ordóñez, Somerville MA, Cascadilla Press, 229-253.
- LLEÓ & DEMUTH 1999: Conxita Lleó i Katherine Demuth, «Prosodic Constraints on the Emergence of Grammatical Morphemes: Crosslinguistic Evidence from Germanic and Romance Languages», a *Proceedings of the 23rd Annual Boston University Conference on Language Development*, ed. Greenhill, H. Littlefield & Ch. Tano, Somerville MA, Cascadilla Press, II, 407-418.
- LLEÓ & RAKOW 2003: Conxita Lleó i Martin Rakow, «Markedness Effects in the Acquisition of Voiced Stop Spirantization by Spanish-German Bilinguals», *Proceedings of ISB4*, Tempe, Arizona.
- LLEÓ *et alii* 2003: Conxita Lleó, I. Kuchenbrandt, M. Kehoe i C. Trujillo, «Syllable Final Consonants in Spanish and German Monolingual and Bilingual Acquisition», a *(In)vulnerable Domains in Multilingualism*, ed. N. Müller, Amsterdam-Philadelphia, John Benjamins, 191-220.
- MADDIESON 1984: Ian Maddieson, *Patterns of Sounds*, Cambridge, Cambridge University Press.
- MARTINET 1955: André Martinet, *Économie des changements phonétiques*, Berna, Francke.
- OOSTENDORP 2000: Marc van Oostendorp, *Phonological Projection; A Theory of Schwa in Optimality Theory*, Berlin, Mouton-De Gruyter.
- PALLIER *et alii* 1997: Christophe Pallier, Laura Bosch i Núria Sebastián-Gallés, «A Limit on Behavioral Plasticity in Vowel Acquisition», *Cognition*, 64, B9-B17.
- PARADIS & GENESEE 1996: Johanne Paradis i Fred Genesee, «Syntactic Acquisition in Bilingual Children: Autonomous or Interdependent?», *Studies in Second Language Acquisition*, 18, 1-25.

- PLA 1995: Joan Pla i Fulquet, «L'obertura de [ə] a Barcelona: el xava i altres varietats», a *La variació lingüística*, ed. Maria Teresa Turell, Barcelona, PPU, 139-162.
- PONS 1992: Lúdia Pons i Griera, *Iodització i apitxament al Vallès. Interpretació sociolingüística i psicolingüística dels canvis fonètics*, Barcelona, IEC.
- RAFEL 1980: Joaquim Rafel i Fontanals, «Dades sobre la freqüència de les unitats fonològiques en català», *EUC*, 25, 473-406.
- RIBOT 1992: Maria Dolors de Ribot i Mundet, *Problemàtica de l'adquisició del sistema fonemàtic de la llengua catalana a les comarques de Girona*, Barcelona, PAM.
- SEBASTIÁN-GALLÉS & BOSCH 2003: Núria Sebastián-Gallés i Laura Bosch, «The Representation of Native and Non-Native Lexical Items in Early Bilinguals», a *Proceedings of the 15th International Congress of Phonetic Sciences*, 2003.
- STAMPE 1969: David L. Stampe, «The acquisition of phonetic representation», a *Papers from the Fifth Regional Meeting*, Chicago Linguistic Society, 443-454.
- VENY 1978: Joan Veny, *Estudis de geolingüística catalana*, Barcelona, Edicions 62.